

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет іноземних мов
Кафедра української літератури, українознавства та методики їх навчання

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри української літератури,
українознавства та методики їх навчання

 Н. П. Сивачук

“27” серпня 2020 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ОК 1 Академічна риторика

(шифр і назва навчальної дисципліни)

Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

(шифр і назва галузі знань)

Спеціальність 014.021 Середня освіта. Англійська мова і література

(шифр і назва напрямку підготовки)

Освітня програма Середня освіта (Мова і література (англійська,
іспанська))

(назва освітньої програми)

Робоча програма «Академічна риторика» для здобувачів вищої освіти спеціальності 014.021 Середня освіта. Англійська мова і література.

Розробник: канд. пед. наук, доцент О. М. Санівський

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри української літератури, українознавства та методики їх навчання

Протокол № 1 від “27” серпня 2020 року

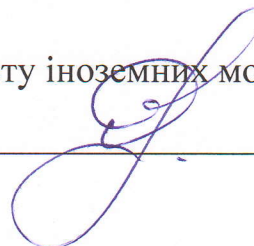
Завідувач кафедри української літератури, українознавства та методики їх навчання

 _____ (Н. П. Сивачук)

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні науково-методичної комісії факультету іноземних мов

Протокол № 1 від “21” серпня 2020 року

Голова науково-методичної комісії факультету іноземних мов

 _____ (Казак Ю. Ю.)

Пролонговано:

на 20__/20__ н. р. _____ (підпис) (_____) «__» __ 20__ р., протокол № __

на 20__/20__ н. р. _____ (підпис) (_____) «__» __ 20__ р., протокол № __

на 20__/20__ н. р. _____ (підпис) (_____) «__» __ 20__ р., протокол № __

на 20__/20__ н. р. _____ (підпис) (_____) «__» __ 20__ р., протокол № __

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання
	денна
Вид дисципліни (обов'язкова чи вибіркова)	обов'язкова
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Загальний обсяг у кредитах ЄКТС / годинах	3/90
Курс	I
Семестр	I
Кількість змістових модулів із розподілом:	3
Обсяг кредитів	3
Обсяг годин у тому числі:	90
Аудиторні:	34
Лекційні	10
Семінарські/Практичні	24
Лабораторні	-
Самостійна робота	28
Індивідуальні завдання	28
Форма семестрового контролю	залік

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета – формування комунікативної компетентності магістранта, вдосконалення його мисленнево-мовленнєвої діяльності, оволодіння словом як універсальним інструментом наукового спілкування, навчання, виховання і дії на основі невичерпної скарбниці риторичного досвіду.

Завдання:

- висвітлити основні етапи зародження та становлення риторики як науки;
- познайомити учнів із сучасною теорією та практикою риторики;
- дати системні відомості про сучасну риторику як науку;
- сформувані необхідні мовленнєві риторичні уміння;
- підвищити мовленнєву культуру учнів, їх мовну компетентність.

3. Результати навчання за дисципліною

Очікувані результати навчання:

Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач

ЗК1. Здатність до ефективної міжособистісної та командної взаємодії.

ЗК5. Набуття навичок креативного та критичного мислення, відкритість до застосування набутих знань та сформованих компетентностей у широкому діапазоні можливих контекстів.

ЗК7. Здатність до ефективної комунікації та до представлення складної комплексної інформації у стислій формі усно та письмово.

ЗК11. Вміння правильно вибудовувати структуру публічного виступу, застосовувати риторичну аргументацію у звичних та незнайомих середовищах.

ФК2. Здатність до оволодіння вміннями педагогічного спілкування, методичними прийомами, засобами, методами навчання іноземних мов.

ФК10. Здатність глибоко розуміти й інтерпретувати зміст літературних текстів та іншомовного дискурсу.

Програмні результати навчання

ПРН1. Володіння іншомовною комунікативною компетентністю відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти; здатність здійснювати професійну комунікацію іноземною мовою; удосконалювати й підвищувати власний компетентнісний рівень у вітчизняному та міжнародному контексті.

ПРН3. Навички ділового спілкування, вміння застосовувати комунікативні засоби впливу в широких контекстах.

ПРН8. Вміння управляти інформацією за критеріями доцільності та достовірності, опрацювання та аналіз професійно-важливих знань із різних джерел.

Унаслідок вивчення навчальної дисципліни здобувачі вищої освіти будуть знати:

- суть поняття «академічна риторика», його зміст;
- складові академічної риторики;
- історію розвитку та становлення української національної академічної школи риторики;
- закони академічної риторики;
- зв'язок академічної риторики з іншими науками;
- основні жанри академічної риторики;
- особливості академічної еристики;
- теорію техніки мовлення;
- основні складові іміджу оратора-науковця.

вміти:

- екстраполювати закони академічної риторики на практику педагога-дослідника-науковця та викладача, вчителя;
- обирати актуальну тему промови, аналізувати її, збирати та систематизувати відповідний матеріал;
- вести розгорнутий монолог, діалог, ефективну бесіду, грамотно відповідати на запитання;
- володіти всіма жанрами академічного красномовства;
- оволодіти мистецтвом наукової полеміки;
- уміти спроектувати, організувати та провести наукову дискусію, полеміку;
- системно аналізувати весь комунікативний процес;
- сформувати риторичний ідеал і наполегливо його пропагувати.

4. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Історія становлення риторики

Тема 1. Академічна риторика як наука, її зв'язки з іншими науками

Риторика. Академічна риторика та її завдання. Зв'язок академічної риторики з іншими науками: а) академічна риторика і філософія; 2) академічна риторика і логіка; 3) академічна риторика і лінгвістика; 4) академічна риторика і психологія; 5) академічна риторика і етика; 6) академічна риторика і герменевтика; 7) академічна риторика і інформатика; 8) академічна риторика і соціологія; 9) академічна риторика і література; 10) академічна риторика і медицина. Шляхи удосконалення академічного красномовства.

Тема 2. Історія академічної риторики.

Витоки академічної риторики. Твори ораторського мистецтва доби середньовіччя. Становлення академічної риторики на теренах Києво-Могилянської академії. Розвиток академічної риторики XIX ст. Академічна риторика на сучасному етапі.

Тема 3. Закони академічної риторики.

Поняття закон у риторичі. Закони академічної риторики: 1) закон ступеневої послідовності; 2) концептуальний закон; 3) закон моделювання аудиторії; 4) стратегічний закон; 5) тактичний закон; 6) мовленнєвий закон; 7) комунікативний закон; 8) системно-аналітичний закон.

Змістовий модуль 2. Жанри академічної риторики

Тема 4. Жанри академічної риторики. Лекція – основний жанр академічної риторики.

Поняття жанру. Жанри риторики (Академічне красномовство. Лекційне красномовство. Судове красномовство. Соціально-побутове красномовство. Військове красномовство. Дипломатичне красномовство. Церковно-богословське красномовство). Жанри академічної риторики (Лекція. Наукова доповідь. Наукове повідомлення). Лекція як форма та метод організації навчання. Психолого-педагогічні основи лекції. Вимоги до лектора-викладача. Лекція як жанр академічного красномовства. Технічний аспект підготовки до лекції.

Тема 5. Наукова доповідь.

Наукова доповідь як жанр академічної риторики. Іntenція – перший етап підготовки наукової доповіді. Диспозиція – третій етап підготовки наукової доповіді. Меморія – четвертий етап підготовки наукової доповіді. Акція – п'ятий етап підготовки наукової доповіді. Релаксація.

Змістовий модуль 3. Академічна еристика

Тема 6. Академічна еристика.

Суть понять «Еристика», «академічна еристика». Історія академічної еристики. Природа наукової суперечки. Різновиди науково суперечки.

Учасники наукової суперечки (пропонент, опонент, аудиторія). Етика наукової суперечки.

Тема 7. Академічна еристика у контексті захисту наукової дисертації.

Захист наукової роботи – важливий етап наукової діяльності. Основні етапи захисту дисертації. Виступ пропонента, його особливості. Виступи опонентів, їх особливості. Запитання до дисертанта та відповіді на них. Наукова дискусія, її специфіка. Місія голови спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій.

5. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин												
	денна форма						заочна форма						
	усього	у тому числі					усього	у тому числі					
л		п	лаб.	інд.	с. р.	л		п	лаб.	інд.	с. р.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Модуль 1													
Змістовий модуль 1. Становлення академічної риторики													

Тема 1. Академічна риторика як наука, її зв'язки з іншими науками	8	2	2		2	2						
Тема 2. Історія академічної риторики	10		2		4	4						
Тема 3. Закони академічної риторики	14	2	4		4	4						
Разом за змістовим модулем 1	32	4	8		10	10						
Тема 4. Жанри академічної риторики. Лекція – основний жанр академічної риторики	16	2	4		5	5						
Тема 5. Наукова доповідь	12		2		5	5						
Разом за змістовим модулем 2	28	2	6		10	10						
Тема 6. Академічна еристика	14	2	4		4	4						
Тема 7. Академічна риторика у контексті захисту наукової дисертації	16	2	6		4	4						
Разом за змістовим модулем 2	30	4	10		8	8						
Усього годин	90	10	24		28	28						

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Академічна риторика як наука, її зв'язки з іншими науками	2
2	Тема 2. Історія академічної риторики	2
3	Тема 3. Закони академічної риторики	4
4	Тема 4. Жанри академічної риторики. Лекція – основний жанр	4

	академічної риторики	
5	Тема 5. Наукова доповідь	2
6	Тема 6. Академічна еристика	4
7	Тема 7. Академічна риторика у контексті захисту наукової дисертації	6
	РАЗОМ	24

7. Теми лабораторних занять

Не передбачено

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Скласти партитуру і виголосити фрагмент промови Тіртея (Тіртея // Антична література. Хрестоматія // Упорядкував О.І.Білецький. – К.: Рад. шк., 1968.).	2
2	Ознайомитись із текстом „Другої промови проти Філіппа” Демосфена. Зробити її риторичний аналіз. (Демосфен. Друга промова проти Філіппа // Антична література. Хрестоматія // Упорядкував О.І.Білецький. – К.: Рад. шк., 1968. – С. 295 – 298).	2
3	Підготувати для учнів 10 класу, які починають вивчати дисципліну риторику: а) невеличку промову (до 7 хв.) про одного із ораторів (Горгія, Ісократ, Сократа, Платона, Аристотеля, Цицерона, Квінтіліана); або б) промову на тему „Три обов’язки оратора: вчити, подобатися, зворушувати” (Цицерон).	2
4	Виголосити фрагмент із „золотого слова” Київського князя Святослава зі „Слова про похід Ігорів...” (Слово про похід Ігорів... / Переклав Леонід Махновець // Давня українська література. Хрестоматія / Упоряд. М.М.Сулима. – К., 1998. – С. 261).	2
5	Прочитати фрагмент проповіді Кирила Туровського „Слово в новий тиждень після Пасхи”. Скласти партитуру тексту і виголосити уривок із проповіді від слів „...Нині сонце, красуючись...” до „...Сьогодні старе до кінця прийшло і все нове настало воскресіння ради...” (Туровський Кирило. Із „Слова Кирила недостойного монаха, по Великодню...” / Переклав Володимир Скрекотень // Давня українська література. Хрестоматія / Упоряд. М.М.Сулима. – С. 206 - 208).	2
6	Підготуйте невеличку розповідь для учнів „Оратори Київської Русі – Іларіон, Кирило Туровський”.	1
7	Ознайомитись із рекомендаціями Ф.Прокоповича про складання похвальних (епідейктичних) промов. На їх основі скласти власну промову на одну із запропонованих тем: 1) промова з нагоди Дня народження; 2) весільна промова; 3) промова при врученні подарунків; 4) промова-подяка; 5) промова-привітання; 6) промова-прощання; 7) похвала рідній школі, університету, місту, вчителю (Прокопович Феофан. Філософські твори. – Т.1. Про риторичне мистецтво. – К., 1979. – С.382 - 399).	2
8	Скласти і виголосити невеличку промову, використовуючи у ній одне із прислів’їв про мову.	2
9	Підготувати промову на тему: „Слово – це... місточок, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність”, або, „Без	2

	живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки”, або „Словом можна створити красу душі, а можна і спотворити її” (В.О.Сухомлинський).	
10	Прочитати статті В.О.Сухомлинського, сконцентровані під кутом його професійної уваги до красного слова вчителя-вихователя. Визначити наскільки актуальні положення педагога для вашої практичної діяльності. Самостійно сформулювати на основі прочитаного те, що є важливим у роботі вчителя-оратора і записати це у свій зошит.	1
11	Підготувати промову з однієї і тієї самої теми для трьох різних аудиторій.	2
12	Підготувати (і провести) диспут на морально-етичну тему.	1
13	Підготувати евристичну бесіду у своїй групі або у класі під час педагогічної практики.	2
14	Підготувати і виголосити інформаційну промову.	2
15	Підготувати і виголосити аргументаційну промову.	1
16	Розробити сценарій і провести у класі під час педагогічної практики або у своїй групі дискусію на цікаву, актуальну тему.	2
17	Підготувати і виголосити пояснювальну промову вчителя.	2
18	Підготувати і виголосити узагальнюючу промову вчителя.	2
19	Придумати ситуативні, ділові, рольові інтелектуальні ігри з проблем риторики.	2
		34

9. Індивідуальні завдання

1. Інформаційна промова та її особливості.
2. Магічна та містична суть слова у дослідження П. Флоренського.
3. Теоантропокосмічна концепція мови О. Лосєва.
4. Праця П. Мовчана «Мова – явище космічне».
5. Ідея божественного і людського в сутності мови в концепції О. Потебні.
6. Концепція сутності мови П. Юркевича.
7. Особливості дискусійної промови.
8. Використання народного золотослову в промові з нагоди.
9. Засоби активізації уваги під час лекції.
10. Словесні формули в стандартних етикетних ситуаціях.
11. Український риторичний ідеал.
12. Прийоми мовного маніпулювання.
13. Російська школа академічної риторики.
14. Українська школа академічної риторики.
15. Академічна еристика в Києво-Могилянській академії.

Інноваційний курс практичної риторики в загальноосвітніх навчальних закладах (підготовка навчально-методичного комплексу).

10. Методи навчання: лекції із застосуванням прозірок; підготовка партитур на задані художні твори; пояснення-розповідь; бесіда; звукова ілюстрація (читання викладача); вправи; звукова наочність, підготовка рефератів на задані теми.

11. Методи контролю: поточне оцінювання під час семінарських занять, контрольна робота, оцінка за доповідь, повідомлення, оцінка за реферат, підсумковий контроль.

12. Критерії оцінювання результатів навчання

№ з/п	Вид навчальної діяльності	Бали для оцінювання
Обов'язкові бали		
1.	Виступ на семінарському занятті, участь в обговоренні питань семінару.	0-5 балів
2.	Виконання та захист лабораторних робіт.	0-5 балів
3.	Розв'язування задач, виконання вправ.	0-5 балів
4.	Вчасне виконання модульних контрольних заходів.	0-3 балів
5.	Підсумковий контроль.	0-20 балів
6.	Інші види робіт, передбачені навчальною програмою.	Згідно з розробленими програмами
За вибором здобувача		
1.	Підготовка письмового реферату (не більше одного з дисципліни).	1-7 балів
2.	Участь у турі олімпіади ВНЗ.	7 балів
3.	Виступ з доповіддю на студентській науковій конференції.	7 балів
4.	Участь у конкурсі студентських наукових робіт.	8 балів
5.	Участь у всеукраїнській предметній олімпіаді.	10 балів
6.	Підготовка студентського науково-дослідного проекту у форматі програми Microsoft PowerPoint.	до 15 балів
Заохочувальні бали		
1.	Отримання авторського свідоцтва або патенту на винахід за напрямом навчальної дисципліни.	20 балів
2.	Публікація статті у фаховому виданні за напрямом навчальної дисципліни.	15 балів
3.	Призове місце на всеукраїнській предметній олімпіаді.	20 балів
4.	Призове місце на університетській предметній олімпіаді.	20 балів
5.	Заохочувальні бали за творчий підхід до навчання	1-5 балів

Враховуючи те, що питома вага оцінки кожного з видів навчальної роботи здобувача у підсумковій (загальній) оцінці визначається, виходячи із їх вагомості у теоретичній та практичній підготовці фахівця, структури та змісту навчальної дисципліни, кількість балів розподілено так:

13. Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Поточне тестування та самостійна робота							Сума
Змістовий модуль 1	ЗМК	Змістовий модуль 2	ЗМК	Змістовий модуль 3	ЗМК	ІНДЗ	100
T.1 – 10	5	T.4 – 10	5	T.6 – 10	5	25	
T.2-3 – 10		T.5 – 10		T.7 – 10			

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС:

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою	
	для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100%	відмінно	зараховано
82 – 89 %	добре	
75 – 81 %		
69 – 74 %	задовільно	
60 – 68 %		
35 – 59 %	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1 – 34 %	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

14. Рекомендована література

Основна

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика. – Львів: Світ, 2001.– 240 с.
2. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 2003. – 311 с.
3. Коваленко С. Сучасна риторика. Тернопіль: Мандрівець, 2007. – 184 с.
4. Капська А.Й. Педагогіка живого слова. – К.: ІЗМН, 1997. – 140 с.
5. Волков А.А. Курс русской риторики. – М.: Изд-во храма Св.муч.Татианы, 2001. – 408 с.
6. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії. – К.: УФІМБ, 1997.– 302 с.
7. Ключев Е.В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция). – М.: Изд-во „ПРИОР”, 1999. – 272 с.
8. Кузнецов И.Н. Практикум по риторике: учебно-справочное пособие. – Мн.: «Соврем. слово», 2004. – 352 с.
9. Мистецтво живого слова. Метод. рекомендації для керівника шкільного гуртка художнього слова / Укладач. – А.Й.Капська. – К.: освіта, 1993. – 61с.
10. Платон. Диалоги: Пер. с древнегреч. – Харьков: Фолио, 1999. – 383 с.
11. Плутарх. Избранные жизнеописания. – Мн.: „Современное слово”, 1998. – 448 с.

Допоміжна

1. Аверкий (архиепископ). Руководство по гомилетике. – М., 2001. – 143 с.
2. Аристотель. Аналитики. – Мн.: Современное слово, 1998. - 488 с.
3. Бредемайер К. Черная риторика: Власть и магия слова / Пер. с нем. – 3 –е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 224 с.
4. Єрушевич Г.Д., Мельник Я.Г. Вступ до риторики. – Івано-Франківськ: „Гостинець”, 2002. – 160 с.
5. Зубенко Л.Г., Немцов В.Д. Культура ділового спілкування. – К.: „ЕксОб”, 2002. – 200 с.
6. Китаева М.В. Успешный учитель – успешный ученик. – Ростов н/Д: «Феникс», 2003. – 224 с.

7. Корнилова Е.Н. Риторика – искусство убеждать. Своеобразие публицистики античной эпохи. – М.: Изд-во УРАО, 1998. – 208с.
8. Куньч З. Риторичний словник. – К.: Рідна шк., 1997. – 341 с.
9. Леммерман Х. Учебник риторики. Тренировка речи с упражнениями: Пер. с нем. – М.: АО „Интер-эксперт”, 1998. – 256 с.
10. Логика и риторика. Хрестоматия / Сост. В.Ф. Берков, Я.С.Яскевич. – Мн.: НТООО „Тетра Системс”, 1997. – 624 с.
11. Мартыянова И.А. Основы риторики: Пособие для старшеклассников. – Спб.:Сова; М.: Издательство ЭКСМО-Пресс, 2002. – 288 с.
12. Молдован В.В. Судова риторика. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 320 с.
13. Овчиннікова А.П., Хаджирадева С.К. Основы ораторської майстерності в умовах конфліктної взаємодії. – Одеса: Пальміра, 2005. – 180 с.
14. Панасюк А.Ю. Как победить в споре, или искусство убеждать. – М.: Олимп: ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998. – 304 с.
15. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. – Львів: В-во „СПОЛОМ”, 2001. – 223 с.
16. Рождественский Ю.В. Теория риторики. – М.: Добросвет, 1999. – 482 с.
17. Русская риторика: Хрестоматия / Авт.-сост. Л.К.Граудина. – М.: Просвещение, 1996. – 559 с.
18. Сагач Г.М. Ділова риторика: Мистецтво риторичної комунікації. – К., 2003. – 255 с.
19. Сагач Г.М. Золотослів, част.1. – К.: Школяр, 1998. – 253 с.
20. Секреты ораторского мастерства / Пер. с англ. Е.А.Бакушева. – Мн.: ООО «Попурри», 2003. – 272 с.
21. Сергеечева В. Как говорить убедительно. – Спб.: Питер, 2002. – 224 с.
22. Сопер П. Основы искусства речи: Пер. с англ. – М.: Изд-во Агентства «Яхтсмен», 1995. – 416 с.
23. Таранов П.С. Искусство риторики. – Симферополь, 2001. – 576 с.
24. Томан І. Мистецтво говорити / Пер. з чес. В.І.Романця. – К.: Україна, 1996. – 269 с.
25. Филиппов А.В., Романова Н.Н. Публичная речь в понятиях и упражнениях. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 160 с.
26. Хміль Ф.І. Ділове спілкування. – К.: „Академ-видав”, 2004. – 208 с.
27. Хоменко І.В. Еристика: Мистецтво полеміки. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 192 с.

15. Інформаційні ресурси

1. Пальцева Л.А. Материалы по истории Причерноморья в античную эпоху. Часть I: Исократ и Эсхин. http://www.centant.pu.ru/centrum/publik/paltzeva/pal_0201.htm
2. Исократ. Панегирик (Пер.Н.Ф.Дератани). http://lib.ru/POEEAST/ISOKRAT/isokrat1_1.txt
3. <http://filosof.historic.ru/books>
4. Аристотель. Риторика // Перевод Н. Платоновой /Античные риторики. М., 1978. www.ritorika.igro.ru
5. Цицерон М.Т. Три трактата об ораторском искусстве/Пер. с лат. Ф.А. Петовкого, И.П. Стрельниковой, М.Л. Гаспарова/Под ред. М.Л. Гаспарова. – М: Научно-издательский центр «Ладомир», 1994. - 475 с. www.ritorika.igro.ru
6. Іван Вишенський та його послання. <http://www.utoronto.ca/elul/Vyshenskyi/Shevchuk-vstup.html>
7. Маслюк В. Латиномовні поетики і риторики XVII –XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні. <http://litopys.org.ua/masluk/mas.htm>

8. Панибратцев А. В. Духовные академии в парадигме профессионального философского знания первой половины XVIII столетия. <http://ideashistory.org.ru/almanacs/alm02/panibrat.htm>
9. Аверкий. Руководство по гомилетике. – М., 2001. – 143 с. <http://www.klikovo.ru/db/book/head/874>
10. Конспект по гомилетике. – Загорск, Лавра-Семинария, 1970. <http://www.sedmica.ortodoxy.ru/kdais/kds-gomilet-3.htm>
11. Волков А.А. Курс русской риторики. <http://www.klikovo.ru/db/sect/51>
12. Вопросы теории и практики обучения профессиональной речи в современных публикациях и исследованиях <http://www.seun.ru/books/Books/KafFiP/Metod/orlov02/1.2.htm>
13. Миртов. Живое слово http://www.orator.biz/?full=1&s=38&d_id=162
14. Пекерская Е. М.. Вокальный букварь http://www.orator.biz/?full=1&s=39&d_id=118
15. Риторические тренинги С.Шипунова. <http://www.orator.biz>